

A. TAUTOSAKA – SAVITAS MENAS

Tautosaka yra vienas reikšmingiausių tautos dvasinės kultūros reiškinių, jos sielos veidrodis. Perteikiama iš kartos į kartą ji ištikus šimtmečius išlieka gyva. Kiekvienas žmogus, prisiliedamas prie gyvųjų tautosakos šaltinių, gali geriau pažinti save, savo tautą, suprasti savašias ištakas.

Tautosaka visų pirma yra žodžio menas, bet joje susipina įvairių rūšių menai: muzika, poezija, judesių menas, vaidyba. Ji nuo amžių kuriama ne rašytu, o gyvu – sakomu ar dainuojamu – žodžiu. Ji sklinda iš lūpų į lūpas. Ir tas gyvas žodis yra nepaprastai galingas, nes jis sujungia ir kūrėjo, ir atlikėjo meną. Pasakotojas ne abejingai perpasakoja žinomą tekstą, bet jį savaip atkuria, nuolat sušildydamas savomis emocijomis. Dainininko balsas sugeba perteikti tokius jausmų atspalvius, kurių neįmanoma apsakoti žodžiais. O kaip tautosakinį tekstą pajvairina, papildo judesiai, mimika, balso tembras! Nėra jokių abejonių, kad tautosaka yra profesionalaus meno lopšys, neišsenkamas individualiosios kūrybos šaltinis.

Norint suprasti lietuvių tautosaką, prieš akis reikia turėti senojo kaimo žmogaus gyvenimą: jo darbus, papročius, mąstyseną, nes kaip tik valstietis buvo pagrindinis mūsų tautosakos kūrėjas. Tai jis perėmė senųjų baltų tradiciją, tai jis išsaugojo kūrybos galią ir tais šimtmečiais, kai savo gimtosios kalbos ir tautiškojo meno išsižadėjo Lietuvos aukštuomenė. Mūsų dainos ir pasakos ataidi iš tų laikų, kai kaimo keliuose buvo sveikinamas kiekvienas sutiktasis, kai namų ramybė ir šiluma buvo laikoma didžiausia vertybe. Galbūt todėl dainų ir pasakų kalboje tiek daug gražiausių žodžių, nusakančių sąvoką „namo“ (*namytužio, namolėlio, namolėlei, namopi, namuliukų* ir t.t.). Tautosakoje pirmą kartą atsivėrė lietuvių kalbos grožis, jos poetinės galios.

Tautosaka, būdama ankstesnių kartų veiklos produktas, kartų tampa kiekvieno laikotarpio dvasinio gyvenimo dalimi. Ji perimama ir naujai perprasminama, kad būtų suprantama, kad jaudintų ir domintų kiekvienos epochos žmones.

B. DAINŲ DAINELĖS

Lietuva nuo seno garsėja kaip dainų ir dainininkų kraštas. Jau prieš daug šimtmečių lietuviai mėgo dainuoti ir kūrė nuostabiai gražias, skambias dainas. Šios dainos, paliktos protėvių, yra didelis turtas, kuris atskleidžia poetišką ir gražų jų kūrėjų jausmų pasaulį, pasakoja, kaip senais laikais žmogus gyveno, dėl ko jis džiaugėsi ar liūdėjo, kur ieškojo tvirtybės ir jėgų. Šių žmonių pasaulyje didžiausios vertybės buvo paprastas kasdienis darbas, dorumas ir gerumas, gražūs ir švelnūs šeimos santykiai, taurūs jausmai tarp vienas kitą gerbiančių žmonių.

Lietuvių liaudies dainos yra *lyrinės*, nes jose vaizduojami ne patys gyvenimo įvykiai, bet jų sukelti jausmai ir išgyvenimai. Paprastos kasdienio gyvenimo smulkmenos, tokių jausmų nutviekstos, tampa poetiškos, pakilios. Lietuvių dainos pasižymi nuotaikos intymumu. Daug švelnumo, nuoširdumo suteikia joms dažni *deminutyvai*, t. y. mažybiniai maloniniai žodžiai: *bernelis, bernuželis, mergelė, motušėlė, obelėlė, rūtelė, vainikėlis, žirgelis*. Poetiškus nekasdieniškus vaizdus sustiprina nuolatiniai epitetai, simboliniai gamtos įvaizdžiai: *jaunoji mergelė, baltoji gulbelė, berželis svyruonėlis, jūrelės marelės, žalioji rūtelė, žirgas juodbėrelis*.

Daina lydėjo žmogų visą gyvenimą, ji buvo be galo svarbi asmens, šeimos, visuomenės gyvenime. Matyt todėl galima kalbėti apie nepaprastą lietuvių dainų įvairovę. Vienos dainos dainuojamos tik tam tikra proga. Pavyzdžiui, supant, liūliuojant vaiką, dainuojamos *lopšinės*, lydint brolių ar mylimąjį į karą – *karo dainos*, per vestuves – *vestuvių*, dirbant – *darbo*, per vaišes – *vaišių dainos* ir t.t. Pasaulinę šlovę Lietuvai pelnė labai savitos *sutartinės*. Tai daugiabalsės dainos, kurios stebina originalia senų priedainių poezija, įdomiu didelio darnumo reikalaujančiu dainavimo būdu.

Lietuvių dainuojamai tautosakai, be dainų, dar priklauso ir *raudos*. Raudama buvo per vestuves, laidotuves, išleidžiant sūnus ar brolius į karą, minint mirusiuosius ar ištikus kokiai kitai nelaimėi. Jos paremtos tradicija ir improvizacija. Raudose susipynė išpūdingi meniniai apibendrinimai ir staigiai prasiveržę jausmai. Dainoms artimiausios yra vestuvinės raudos.

Dainos visais laikais buvo žmonių siekių ir išgyvenimų įkūnijimas. Nors jose veikėjų santykiai ir idealizuojami, bet jų vaizdai daug tikroviškesni negu pasakose. Pasak vienos lietuviškų dainų karalienės, dainose – gyvenimas, vargai, o pasakose – neteisybė, prasimanymas. Dainos turėjo didelę reikšmę, kai sprendėsi

žūtbūtinis tautos klausimas, kovojusiems su išorės pavojais nos suburdavo, nuraminti emigracijoje, jos kėlė žūties paviešo dainavimo „visiems žmogui, jis ramina, guodžia“.

Pasaulio visuomenės

Ruigys. Leisdamas vokietis 1745 m., jis paskelbė tautos močiutei“ ir „Aš turėjau grožį išgarsino vokiečių *Heřderis*. Viena jų – „Aš Jis ją panaudojo savo pamažu ėmė garsėti tautos daugelis žymių žmonių *Simonas Stanėvičius*, broliai *Antānas* ir *Jonas Basanāvičius*, *Balys S.* parodyti, kaip Lietuvos balsą.

Mėnuo saulužę vedė
Pirmą pavasarėlį.
Saulužė anksti kėlės –
Mėnužis atsiskyrė.

a) malimo:

Malu malu
Pasižiūriu
Girnelės tr
Savo miel
Girnelės a
Savo miel

žūtbūtinis tautos klausimas: išlikti ar išnykti, jos teikė stiprybės karžygiams, kovojusiems su išorės priešais, jos padėjo lietuviams gintis nuo nutautėjimo. Dainos suburdavo, nuramindavo žmones ir vėlesniais sunkumų metais – tremtyje, emigracijoje, jos kėlė žmonių dvasią prasidėjus tautiniam atgimimui. Be to, greta viešo dainavimo „visiems“, dainuojama ir „sau“. Šitoks dainavimas labai svarbus žmogui, jis ramina, guodžia.

Pasaulio visuomenės dėmesį į lietuvių dainas pirmasis atkreipė *Pilypas Ruigys*. Leisdamas vokiškąjį savo knygos „Lietuvių kalbos tyrinėjimas“ variantą 1745 m., jis paskelbė trijų dainų tekstus: „Anksti rytą rytelį“, „Aš atsisakiau savo močiutei“ ir „Aš turėjau žirgužėlį“. Po keliolikos metų į jas atkreipė dėmesį ir jų grožį išgarsino vokiečių mokslininkai *Gòtholdtas Lèsingas* ir *Jòhanas Ròbertas Heřderis*. Viena jų – „Aš atsisakiau savo močiutei“ – labai patiko didžiajam *Gėtei*. Jis ją panaudojo savo dramoje „Žvejė“ (1782). Taip lietuvių liaudies dainos pamažu ėmė garsėti toli už Lietuvos. Vėliau lietuviškas dainas rinko ir skelbė daugelis žymių žmonių Lietuvoje ir užsienyje: XIX amžiuje – *Liùdvikas Rėza*, *Simonas Stanėvičius*, *Fridrichas Kuršaitis*, vokietis *Ferdinándas Nėselmanas*, broliai *Antānas* ir *Jōnas Jūškos*, XX amžiuje – suomis *Augūstas Níemis*, *Jōnas Basanāvičius*, *Balỹs Srúoga*, *Jadvygà Čiurlionýtė* ir kiti. Jų pastangomis pavyko parodyti, kaip Lietuvos žmonės natūralios dainos tonais sugeba išreikšti savo sielos balsą.

MITOLOGINĖ DAINA

Mėnuo saulužę vedė
Pirmą pavasarėlį.
Saulužė anksti kėlės –
Mėnužis atsiskyrė.

Mėnuo viens vaikštinėjo,
Aušrinę pamylėjo.
Perkūnas didžiai supyko
Jį kardu perdalijo.

Ko saulužės atsiskyrei?
Vienas naktį vaikštinėjai,
Aušrinę pamylėjai? –
Širdis pilna liūdnumo.

DARBO DAINOS

a) malimo:

Malu malu viena,
Pasižiūriu – diena,
Girneles traukiu,
Savo mielo laukiu.
Girneles apsuksiu,
Savo mielą sutiksiu.

b) audimo – arimo:

Staklės naujos,
Drobelės plonos,
O mergužėlė
Kaip lelijėlė.

Staklės trinkėjo,
Drobės blizgėjo,
O mergužėlė
Gražiai dainavo.

Šilkų nytelės,
Nendrių skietelis.
O šaudyklėlė
Kaip lydekėlė.

Žagrelė nauja,
Jauteliai palši,
O bernužėlis
Kaip dobilėlis.

Žagrė girgždėjo,
Jaučiai būbėjo,
O bernužėlis
Gražiai dainavo.

Uosio medelis,
Plieno žagrelė,
O jaučiukėliai
Kaip naružėliai.

c) šienapjūtės:

Valio, mano dalgelis,
Valio, valio.
Nepapustęs dalgelio,
Nepapjausi šienelio.

Valio, mano dalgelis,
Valio, valio.
Dalgelį traukiau,
Pusrytėlio laukiau.

Valio, mano dalgelis
Valio, valio.
Ateina mergelė
Per pradalgėlį.

d) piemenų:

Generalia, aš išginsiu,
Generalia, anksti rytelį.
Generalia, aušta dienele.
Generalia, šviesi žarelė.
Generalia, aš išginsiu,
Generalia, anksti rytelį.
Generalia, nei kojėlės auta,
Generalia, nei burnelė prausta,
Generalia, nei galvelė šukuota.
Generalia, nupraus burnelę,
Generalia, graudžios ašarėlės.
Generalia, apaus kojeles,
Generalia, juodas purvynėlis,
Generalia iššukuos galvelę,
Generalia, eglinė šakelė.
Generalia, ralioj.

a) Joninių:

Ein saulelė aplinku
Oi kupola kupolėlė

Aplinkui dangų m
Oi kupola kupolėlė

– Kelkis, mėnuli,
Oi kupola kupolėlė

b) Kalėdų:

Vai, atbėga baikš
Leliu kalėda, kalė
Baikštus elnelis,
Leliu kalėda kalė
Ant devinto rago
Leliu kalėda kalė

Oi, lekia lekia
Gulbių pulkelis.
Tėvynę ginti
Ragin bernelius

Tėvelis senas,
Brolelis mažas.
Reiks mažutėliu
Karužin joti.

KASMETINIŲ PAPROČIŲ DAINOS

a) Joninių:

Ein saulelė aplinkui dangų,
Oi kupola kupolėli,

Jau aš, šviesi, seniai kėliausi
Oi kupola kupolėli,

Aplinkui dangų mėnulio kelti,
Oi kupola kupolėli.

Ir nušviečiau visą svieta,
Oi kupola kupolėli:

– Kelkis, mėnuli, kelkis šviesusis,
Oi kupola kupolėli!

Seną, jauną, mažą, didį,
Oi kupola kupolėli.

b) Kalėdų:

Vai, atbėga baikštus elnelis,
Leliu kalėda, kalėda,
Baikštus elnelis, devyniaragis,
Leliu kalėda kalėda.
Ant devinto rago kavoliai sėdi,
Leliu kalėda kalėda.

– Jūs, kavolėliai, mani broleliai,
Leliu kalėda, kalėda,
Vai, jūs nukalkit aukso žiedelį,
Leliu kalėda, kalėda.
Aukso žiedelį, sidabro žirkles,
Leliu kalėda, kalėda.

Aš nukarpysiu pušų viršūnes,
Leliu kalėda, kalėda.
Pušų viršūnes, eglelių šakas,
Leliu kalėda, kalėda.
Aš pamatysiu tėvelio dvarą,
Leliu kalėda, kalėda.

KARO DAINA

Oi, lekia lekia
Gulbių pulkelis.
Tėvynę ginti
Ragin bernelius.

Viena seselė
Brolelį rengė,
Antra seselė
Žirgą balnojo.

– Eisim, sesytės,
Ant vieškelėlio,
Lauksim broliuko
Iš karužėlio.

Tėvelis senas,
Brolelis mažas.
Reiks mažutėliui
Karužin joti.

O ši trečioji,
Ši jaunesnioji
Vartus atkėlė
Ir palydėjo.

Mes prastovėjom
Kalne duobele,
Ir prarymojom
Uosio tvorelę.

Parbėga žirgas,
Atapūškuoja,
Aukso kilpelės
Šalia švytuoja.

– Oi žirge žirge,
Tu juodbėrėli,
Kur tu padėjai
Mūsų brolelį?

– Devynios kulkos
Pro šalį lėkė,
O ta dešimta
Brolelį kirto.

Devyni metai, ne
Devyni metai, ne
Kai daržely buv

ASMENS IR ŠEIMOS GYVENIMO DAINOS

a) piršlybų:

– Oi mergele, tu jaunoji, o-o-o!
Oi, ar eisi tu už manęs, o-o?

– Oi mergyte, tu jaunoji, o-o-o!
Nereik tavo pasogėlio, o-o!

– Mielai eičiau aš už tavęs, o-o-o!
Bet neturiu pasogėlio, o-o.

– Nereik tavo stuomenėlių, o-o-o!
Tik man reikia tavęs jaunos, o-o.

Kas šakytėlė, tai
Kas šakytėlė, tai
Rytelį kukavo.

Tolei kukavo, k
Tolei kukavo, k
Iš močiutės duk

b) vestuvių:

Aš atsisakiau savo močiutei
O aš nuo pusės jau vasarėlės.

Mano kaselės žalių šilkelių,
Jau neblizgėste saulei kaitinant.

–Ieškok, močiute, sau verpėjėle,
Sau verpėjėle ir audėjėle.

Mano plaukeliai, o geltonieji,
Nesiskirstyste vėjo pučiami.

Jau prisišiūravau baltų linelių,
Jau prisiaudžiau plonų drobelių.

Aš atlankysiu savo močiutę
Ne vainikuota, o nuometuota.

Jau gana klausiau savo močiutės,
Jau reikia klausyti ir anytėlės.

O nuometėli, mano plonasis,
Vėjo pučiamas dar padūzgėsi.

Jau prisigrėbiau lankų šienelio,
Prisinešiojau naujų grėblelių.

Mano rašteliai, o vingrieji,
Saulei kaitinant dar pablizgėste.

O, vainikėli žalių rūtelių,
Neilgai žaliuosi ant mano galvelės.

Mano žiedeliai, o auksinėliai,
Skrynioj gulėste ir berūdyste.

c) povestuvinės

Du brolyčiu ma
Dvi sesyti man
O šis mano jaun
Nuo veidelio aš

Ir įvedė į naują
Pasodino už žal
Kad mergytė už
Anytužė žvairai

Oi, žiba žiburėl
Kaip aukso likt
Ten stoėjo ser
Ant dvarelis iš

* * *

Devyni metai, ne viena diena,
Devyni metai, ne viena diena,
Kai daržely buvau.

Augo užaugo žalia liepelė,
Augo užaugo žalia liepelė
Penkiom šešiom šakom.

Kas šakytėlė, tai gegutėlė,
Kas šakytėlė, tai gegutėlė
Rytelį kukavo.

Tolei kukavo, kol iškukavo,
Tolei kukavo, kol iškukavo
Iš močiutės dukrelę.

c) povestuvinės:

Du brolyčiu mane palydėjo,
Dvi sesyti man vainiką kėlė,
O šis mano jaunasis bernytis
Nuo veidelio ašarėles šluostė.

Ir įvedė į naują klėtužę,
Pasodino už žalio stalužio.
Kad mergytė už stalo sėdėjo,
Anytužė žvairai žiūrėjo.

Dukrelę veža, žemelė dreba,
Dukrelę veža, žemelė dreba,
Močiutė gailiai verkia.

– Močiute mano, senoji mano,
Močiute mano, senoji mano
Vaduok mane, vaduok!

– Dukrele mano, jaunoji mano,
Dukrele mano, jaunoji mano,
Ne laikas jau vaduot.

Žodžiai sutarti, žiedai sumauti,
Žodžiai sutarti, žiedai sumauti,
Kalbelės sukalbėtos.

Neverk, mano jaunoji mergyte,
Ramink savo smūtnąją širdytę.
Čia tu verksi, kol tu čia paprasi,
Anytužę, ne mamuzę rasi.

Ir atsukste žaliašias kaseles,
Ir nukelste rūtų vainikėlių.
Imkit, kelkit mano vainikėlių,
Kur įstūmėt mane į vargelį.

* * *

Oi, žiba žiburėlis
Kaip aukso liktorėlis.
Ten stoėjo sena močiutė,
Ant dvarelio išėjus.

Ant dvarelio išėjus,
Vartelius atsikėlus,
Klausinėjo pas dukružėlę,
Ar suvisai parėjus.

Ne suvisai, močiute,
Ne suvisai, senoji:
Aš parėjau pas motinėle
Rūtelių vainikėlio.

d) meilės:

Bėk bėk, žirgeli, bėk greičiau –
Jauną mergelę pamačiau.
Jauną mergelę pamačiau –
Bėrą žirgelį sustabdžiau,

Bėrą žirgelį sustabdžiau,
Jauną mergelę kalbinau.
Jauną mergelę kalbinau,
Aukso žiedelį žadėjau.

Šiandien man linksma dienele,
Kad mane myli mergelė.
Aš išbučiuosiu veidelį
Ir dovanosiu žiedelį.

* * *

Kada noriu, verkiu,
Kad noriu, dainuoju
Nuo sunkių darbelių
Neišsivaduoju.

– Pastatyk viedrelius,
Paguldyk naštelius –
Pailsės rankelės
Nuo sunkių darbelių.

Nedėlios rytelį
Ėjau vandenėlio.
Sutikau bernelį
Šalia šaltinėlio.

Dėkui tau, berneli,
Už meilų žodelį –
Tokio negirdėjau
Nuo pat mažumėlės.

RAUDA

Motinėle, o tu mano gimdytojėle,
dėkui tavo rankelėms, kuriomis mane užnešiojai,
dėkui tavo kojėlėms, kuriomis mane nešiojai,
dėkui tavo protužėliui, kad mane gražiai mokinai,
dėkui tavo burnelei, kad mane meiliai kalbinai.

Kas mane dabar meiliai kalbins, kas mane pamokins meiliai?
Motinėle, kas mane užtars, kam aš dabar pasiskųsiu?
Su kuo aš pasišnekėsiu?
Girios gegelė nustojo kukuoti, o aš niekada nenustosiu...

C. PASAKŲ KA

Pasakos sekamos
perkelia klausytoją į ne
gomis galiomis apdovan
nius gyvulius, kurie ve
nijos problemos: teising
ta ir meilė. Pasakos, pe
yra žmonių jausmų, są
nuomonių ir įsitikinimų

Kiekvienos šalies
tosakos žanrų yra pasak
kams, tačiau pačiais se
laikomos šventomis. Pa
dažnai alkanas vilkas, v
pasakų galingieji, blogi
skriaudžiamieji yra maž
ar vienas kitam padėdar

Ilgametėje žmoni
Jos tūkstantmečiais teig
buklų pasakos – neįtikin
mens likimas, jo fanta
tauriomis dvasinėmis s
Jis patenka į nepaprasta
pavidalą, išvengia didž
kareivis, seselė, išėjusi
trauklumą, kilnias savy
bė, klatingumas ir žiau
ralius, neištikimi draug

Stebuklų pasakos
vių pasakų mitiniai per
gana. *Laumė* yra žmog
kius darbus, bet kartai
nauja žmogui, padeda j

C. PASAKŲ KARALIJOJE

Pasakos sekamos kaip įdomus ir intriguojantis prasimanymas. Kartais jos perkelia klausytoją į nesamą pasaulį, pasakoja apie nepaprastas būtybes ar ypatinomis galiomis apdovanotus žmones, kartais kalba apie laukinius žvėris ar naminius gyvulius, kurie veikia ir jaučia kaip žmonės. Jose gvildenamos amžinos žmonijos problemos: teisingumas ir bausmė, darbas ir prievarta, mirtis ir gyvybė, klaida ir meilė. Pasakos, per tūkstantmečius sutelkusios visą liaudies išmintį ir protą, yra žmonių jausmų, sąžinės ir valios, žinių ir tikėjimo, patyrimo ir ieškojimų, nuomonių ir įsitikinimų meninis įkūnijimas.

Kiekvienos šalies pasakų lobynas nepaprastai margas. Vienas seniausių tautosakos žanrų yra pasakos apie gyvulius. Tokios pasakos daugiausia sekamos vaikams, tačiau pačiais seniausiais laikais žvėrių istorijos priklausė mitams ir buvo laikomos šventomis. Pagrindiniai *žvėrių pasakų* veikėjai yra gudrioji lapė, godus ir dažnai alkanas vilkas, visų žvėrių valdovas liūtas, galinga, bet nerangi meška. Tai pasakų galingieji, blogieji, kurie smerkiami ir paprastai nubaudžiami. Silpnieji, skriaudžiamieji yra maži žvėreliai ir paukšteliai. Jie geri, draugiški ir tik gudrumu ar vienas kitam padėdami įveikia skriaudikus.

Ilgametėje žmonijos istorijoje didžiulę reikšmę turėjo *stebuklų pasakos*. Jos tūkstantmečiais teigė gėrio pergalę prieš blogį, skiepijo taurius idealus. Stebuklų pasakos – neįtikinamiausios istorijos. Paprastai jose pasakojamas atskiro asmens likimas, jo fantastiška laimės istorija. Pagrindinis veikėjas, pasižymintis tauriomis dvasinėmis savybėmis, dažnai nepelnytai žeminamas ar skriaudžiamas. Jis patenka į nepaprastą aplinką, ūmai atsiduria netikėtose vietose, pakeičia savo pavidalą, išvengia didžiausių pavojų. Tai jauniausias brolis, karalaitis, paprastas kareivis, seselė, išėjusi ieškoti brolių, našlaitė. Teigiamųjų veikėjų gerumą, patrauklumą, kilnias savybes išryškina priešininkų nedorybės: godumas, neištikimybė, klastingumas ir žiaurumas. Tokie blogi žmonės pasirodo vyresnieji broliai, karalius, neištikimi draugai, piktos, nedoros seserys, pamotė.

Stebuklų pasakose veikia ir antgamtinės, mitinės būtybės. Būdingiausi lietuvių pasakų mitiniai personažai yra laumė, aitvaras, perkūnas, velnias, slibinas, ragana. *Laumė* yra žmogaus padėjėja: ji skalbia, verpia, audžia, padeda atlikti kitokius darbus, bet kartais vagia vaikus ar suvilioja vyrus. *Aitvaras* sąžiningai tarnauja žmogui, padeda jam krauti turtus. Jis yra sodybos įnamis. *Ragana* klastinga,

ištroškusi kraujo, negailestinga. Ji ypač pavojinga vaikams. *Perkūnas* – griežtas, bet dažniausiai teisingas teisėjas. Vyriškos lyties blogio įsikūnijimas – *slibinas*. Jis gyvena urve ar vandenyje, turi tris, šešias, devynias ar net dvylika galvų. Daugialgalvis reikalauja aukų, ryja žmones, ypač jaunas mergaites. Tarp žmonių ir slibino vyksta žūtbutinė kova. Prieštaringsiausias lietuviškų pasakų veikėjas yra *velnias*. Kartais jis – stiprus galiūnas, kerštingas ir labai pavojingas, kartais – linksmas mainikautojas, gundytojas, o kartais jis neapdairus, netgi kvailokas keistuolis, iš kurio žmogus šaiposi, kurio darbu ar paslaugonis mielai naudojasi.

Lietuvių pasakos buvo pradėtos rinkti XIX amžiuje. Pirmą pasakų rinkinį sudarė *Simonas Daūkantas* 1835 m., bet išspausdintas jis buvo tik 1932 m. Daug pasakų užrašė ir paskelbė vokiečių mokslininkai *Augūstas Šleičeris*, *Augūstas Leskūnas*, *Kárlas Brūgmanas*. Žymiausias lietuvių pasakų skelbėjas yra buvęs *Jōnas Basanāvičius*.

VILKAS IR SIUVĖJAS

Ėjo siuvėjas keliu per mišką ir sutiko alkaną vilką. Vilkas jam ir sako:

– Dabar gulk, aš tave suėsiu!

Siuvėjas jam atkerta:

– Tai kad aš į tavo pilvą netilpsiu.

Vilkas liepė paimti matą ir pamatuoti – tilps ar ne. Siuvėjas išsiėmė iš kišenės matą ir ėmė vilką matuoti. Bematuodamas kapt ir nutvėrė vilką už uodegos. Apsivyniojo apie ranką, išsitraukė iš užančio lygintuvą ir ėmė su juo tvatinti vilkui per šonus, pliekti per nugarą, galvą ir kur tik papuolė. Vilkas staugė, kaukė, šokinėjo, bet niekaip negalėjo ištrūkti. Matydamas, kad šitaip gali ir galas jam ateiti, pradėjo prašyti siuvėją:

– Palauk susimildamas, nemušk manęs daugiau. Jei tau mano uodegos reikia, pasiimk sau, tik palik mane gyvą. Aš tau nieko nedarysiu.

Siuvėjas paėmė žirkles, čerkšt nukirpo vilkui uodegą ir paleido jį. Vilkas pabėgė į šoną, baisiai sustaugė ir sušaukė vilkų pasitarimą. Subėgo daugybė vilkų. Vilkas papasakojo, kaip siuvėjas jį apjuokė, primušė ir uodegą nukirpo. Visi vilkai vienu balsu sutarė bėgti, pavyti siuvėją ir sudraskyti.

Išgirdo siuvėjas, kad atūžia pulkas vilkų kaip debesis. Nebėra ką daryti – tuojau įlipo eglėn ir sėdi. Subėgo vilkai prie eglės ir tariasi, kaip siuvėją pasiekti. Vienas ir sako:

– Palauk, mes jį tuoj iškelsim. Tu, beuodegi, stok apačion, o mes sulipsime vienas ant kito ir pasieksim.

Siuvėjas labai persigando ir matydamas, kaip vilkai lipa vienas ant kito – jau visiškai nebetoli, tuoj pagriebs jį už kojų, sušuko:

– Na, lipkit lipkit. Kam klius, kam neklius, o tam beuodegiui tai tikrai klius!

Beuodegis išgirdęs tuoj šoko iš apačios ir pasileido bėgti, o visi vilkai nubyrėjo žemėn. Pusė jų užsimušė, kiti visi girion nubėgo. Siuvėjas išlipo iš eglės ir nuėjo savo keliu.

Gyveno senelis ir sene
ir atskrenda gulbelė, spar
apskalbia ir vėl išskrend
bėdavosi juodu, iš kur to
kubilu ir laukia, kas ateis
išėjo vandens. Senukas ė
jos sparnų. Pradėjo raud
senelius.

Kartą netoli medžiojo
senukui:

– Aš tau duosiu daug

Ką darys senelis – ėm
silaukė juodu sūnaus ir l

Vieną dieną išėjo kar
skrenda jos tėvas ir gied

Žiūriu ži

savo duk

savo sūn

šilkų ska

aukso kr

Mesiu, d

palik sūn

Suspaudė karalienei

Nemesk

Nepalik

Sutikęs karalius ją k

– Kodėl tavo akys a

– Sūnelis verkė ir aš

Kitą dieną vėl tas pa

tą patį visi giedojo. Kar

gieda:

Mesiu,

palik sū

Nebeištverė mergelė

Numesi

Paliksim

Bernelis numetė jai

vienintelė paguoda –

nekenė gulbės sūnelio

GULBĖ – KARALIAUS PATI

Gyveno senelis ir senelė. Juodu eidavo kas rytą miško kirsti. Išeina juodu, o į kiemą ima ir atskrenda gulbelė, sparnelius padeda, pavirsta mergele, krosnį pakūrena, valgyti išverda, apskalbia ir vėl išskrenda. Seneliams namai nerūpi – visados viskas padaryta. Tik stebėdavosi juodu, iš kur toks geradaris atsiranda. Vieną dieną senukas liko namie, atsigulė po kubilu ir laukia, kas ateis. Tik žiūri – atskrido gulbelė, pasidėjo sparnelius, virto mergele ir išėjo vandens. Senukas ėmė ir sudegino sparnelius. Grįžta mergelė su vandeniu, žiūri – nėra jos sparnų. Pradėjo raudoti, gaudžias ašarėles lieti. Paverkė, paverkė, bet taip ir liko pas senelius.

Kartą netoli medžiojo karalius ir pamatė tą mergele. Mergelė jam labai patiko. Jis ir sako senukui:

– Aš tau duosiu daug pinigų, tik tu man ją atiduok!

Ką darys senelis – ėmė ir atidavė. Parsivežė ją karalius į rūmus ir vedė. Po kiek laiko susilaukė juodu sūnaus ir laimingai gyveno.

Vieną dieną išėjo karalienė su sūneliu į sodą. Žiūri – skrenda gulbės. Pats pirmutinis skrenda jos tėvas ir gieda:

Žiūriu žiūriu – ir išvydau
savo dukrele besėdinčią,
savo sūnelį besupančią,
šilkų skarele beryšinčią,
aukso knygelę beskaitančią.
Mesiu, dukrele, savo sparną,
palik sūnelį vargų vargti.

Suspaudė karalienei širdelę, rieda krinta ašarėlės. Bet tėveliui giedodama atsako:

Nemesk, tėveli, savo sparno,
Nepaliksiu sūnelio vargų vargti.

Sutikęs karalius ją klausia:

– Kodėl tavo akys ašarotos?

– Sūnelis verkė ir aš verkiau, – atsakė žmona.

Kitą dieną vėl tas pats: motina skrenda ir vėl taip pat gieda. Paskui skrido brolis, sesuo ir tą patį visi giedojo. Karalienė jų nė vieno nepaklausė. Pagaliau žiūri – skrenda jos bernelis ir gieda:

Mesiu, mergele, savo sparną,
palik sūnelį vargelių vargti.

Nebeištvėrė mergelė ir atsakė:

Numesk, berneli, savo sparną,
Paliksiu sūnelį vargelių vargti.

Bernelis numetė jai sparną, ji ir išskrido. Bet netrukus tas jos bernelis žuvo. Ir liko jai vienintelė paguoda – sūnelis. Bet karalius, netekęs žmonos, vedė laumę raganą. Ta labai nekentė gulbės sūnelio. O gulbė, būdavo, atskrenda slapčiomis į karaliaus dvarą, sparnelius

padedą, sūnų nuprausia ir užmigdo. Tas vaikas, kai jį užmigdo, miega ir miega, ligi motina vėl atskrenda. Karalius labai stebėjosi tokiu vaiko miegu. Vieną kartą jis pamatė atskridusią gulbę ir išgirdo, kaip ši išskrisdama giedojo. Karalius galvoja šiaip, galvoja taip, bet nežino, kaip tą gulbę pagauti. Tuo tarpu atėjo į rūmus senelis. Karalius ir klausia jo, kaip gulbę pagauti. Senelis sako:

– Pažiūrėk, pro kokį langą ji įskrenda, ir ant palangės pripilk deguto, – gulbės kojos ir sparnai prilips. Tada kaire ranka griebk, dešinėn mesk – kaip buvo karalienė, taip ir bus.

Karalius taip ir padarė, ir gulbė vėl tapo karaliene Laumę raganą karalius išvarė, ir už trijų dienų iškėlė didelę puotą. Ir aš ten buvau, midų, vyną gėriau, per barzdą varvėjo, burnoj neturėjau. Čia ir pasakos galas.

VARGŠAS ŽMOGUS IR VELNIAS

Kitą kartą, labai labai seniai, viename miške tyvuliavo didelis ežeras. Netoli to ežero gyveno vargingas žmogelis. Išėjo jis vieną kartą į paežerę, prisiplėšė karnų, atsisėdo ant žemės netoli ežero ir suka sau karnas švilpaudamas. Tik kur buvęs kur nebuvęs – šmakšt iš karklyno ir išlindo ponaitis: su lazdele rankoje, su skrybėle ant galvos.

– Laba diena! – priėjo prie žmogelio ponaitis. – Ką čia dirbi?

– Dėkui, dėkui, – atsako žmogelis. – Kaip matai, virves suku, manau ežerą užraukti.

Ponaitis, o tatai buvo pats velnias, ne juokais išsigando ir puolė prašyti:

– Neraūk, neraūk! Susimildamas neraūk! Tame ežere mano giminė gyvena. Kur mes pasidėsime, kai tu ežerą užrauksi?

– Gerai, aš galiu ir neraukti, – sako žmogus, – bet ką tu man už tai duosi?

– O ko tu nori? – klausia velnias.

– Va pripilk man tą skrybėlę pinigų, – sako žmogus ir, nusiėmęs nuo galvos šiaudinę skrybėlę, parodė velniui.

– Gerai, pripilsiu, – apsidžiaugė velnias ir tuoj pat nudulkėjo pinigų atnešti.

Žmogus, belaukdamas velnio, greitai iškasė giloką duobę, įrėžė su peiliu skrybėlės dugną ir uždėjo ją ant duobės. Ne kažin kiek trukus atnešė velnias pusę maišo pinigų ir sukratė į skrybėlę. Sukratęs žiūri – savo akimis nenori tikėti: pinigų tik ant skrybėlės dugno. Nieko nesakydamas, velnias vėl čiupo už maišo ir nukūrė į ežerą. Netrukus vėl atneša pusę maišo, sukrato į skrybėlę – pusę skrybėlės tepripylė. Vėl už maišo ir vėl į ežerą. Atnešė tik ant maišo dugno, su visais dumbliais sukrapštęs. Kai tuos sukratė į skrybėlę – buvo vos pilna.

Pažiūrėjo velnias į pinigus, į ežerą – gaila jam pinigų, ir sako žmogui:

– Žinai ką? Einam rungtynių, katras katrą įveiksime, to ir bus pinigai.

– Gerai, einam, – sako žmogus.

– Einam įsibėgėti, – sako velnias. – Kuris greičiau per aną lauką perbėgsim, to ir bus pinigai.

– Eik jau, eik, vargšeli tu mano! – sako žmogus. – Tau nėra ko su manim ir lygintis, tu mano jauniausiojo brolio, kuris prieš tris dienas gimė, nepavysi.

– O kur tas tavo bro

– Antai, po krūmais

Velnias tuojau stakt

– Brolau, einam len

O iš po krūmų kad š

– Brolau, palauk! S

Bet velniui vis tiek p

– Einam ristynių. I

– Kaip tu mane įvei

– O kur ta tavo bob

– Va tenai po liepor

Velnias tuoj pas bob

– Bobut, susiimkim

O po liepomis mešk

pradės spausti, velniui n

– Bobut, paleisk! –

Šiaip taip išsivadavę

– Na, ir tvirta ta tav

Bet pinigų vis dar n

– Matai, prie ežero

apnešim, to ir bus pinig

– Gerai, – sako žm

Velnias, nieko nelau

garos ir kadarai kada

nepaleidžia, nors prak

pamažu priėjo prie kun

– Matai, aš, išsprat

Velnias, matydama

– Einam šaukti. Ku

Ir kad suriks – net n

– O kai aš šauksiu

neišsprgtu.

Velnias tuoj pat už

kad tvos su ta kūle vel

– Nebešauk! Susim

Žmogus nė matyt n

ryje ligi pat debesų iš

pinigus – visų iš karto

eiti karnų plėšti ir vyz

– O kur tas tavo brolis?

– Antai, po krūmais guli.

Velnius tuojau stakt prie krūmų ir sako:

– Brolau, einam lenktynių!

O iš po krūmų kad šoks ten gulėjęs zuikis ir kad pasileis per lauką!

– Brolau, palauk! Sustok! – bet taip ir neprisišaukė zuikio. Tas kūrė ir nukūrė.

Bet velniui vis tiek pinigų gaila. Sugrįžęs prie žmogaus, sako:

– Einam ristynių. Katras katra parisime, to ir bus pinigai.

– Kaip tu mane įveiksi, kad tu mano bobutės neparisi, – sako žmogus.

– O kur ta tavo bobutė?

– Va tenai po liepomis ilsisi.

Velnius tuoj pas bobutę ir sako:

– Bobut, susiimkim.

O po liepomis meška gulėjo. Kai tik velnius priėjo artyn, kad griebis meška jį į glėbį, kad pradės spausti, velniui net kaulai braška.

– Bobut, paleisk! –ėmė prašyti velnius.

Šiaip taip išsivadavęs, sugrįžta velnius pas žmogų ir sako:

– Na, ir tvirta ta tavo bobutė, vos gyvas likau.

Bet pinigų vis dar nenori atsižadėti. Pagalvojęs sako.

– Matai, prie ežero ganosi balta kumelė. Kuris iš mudviejų greičiau kumelę aplink ežerą apnešim, to ir bus pinigai.

– Gerai, – sako žmogus.

Velnius, nieko nelaukdamas, prišoko prie kumelės, palindo po pilvu, užsivertė ją ant nugaros ir kadarai kadarai aplink ežerą. Kumelė spardosi, žemės nepasiekia, o velnius ją neša, nepaleidžia, nors prakaitas žliaugia visu kūnu. Šiaip taip apnešė aplink ežerą. Tada žmogus pamažu priėjo prie kumelės, užsėdo raitas ir kaipmat aplėkė aplink ežerą. Sugrįžęs sako:

– Matai, aš, įsispraudęs tarp kojų, kumelę greičiau apnešiau aplink ežerą.

Velnius, matydamas, kad ir čia prakišo, vis dar nenori nusileisti. Pagalvojęs sako:

– Einam šaukti. Kurio balsas bus galingesnis, to ir bus pinigai.

Ir kad suriks – net medžiai prie žemės prilinko.

– O kai aš šauksiu, –sako žmogus, – tau reikės akis užrišti, kad nuo mano balso akys neišsprogų.

Velnius tuoj pat užsirišo akis, atsisėdo ir laukia. Žmogus pasiėmė didelę medinę kūlę, kad tvos su ta kūle velniui į kaktą. Tas ne savo balsu suriko:

– Nebešauk! Susimildamas nebešauk! Dar visam amžiui galiu aklas likti!

Žmogus nė matyt nebematė, kaip velnius nuūžė. Žiūri – tik vandens stulpas ežero viduryje ligi pat debesų iškilo. Parėjo žmogus namo, pasiėmė maišą ir po truputį susinešiojo pinigus – visų iš karto negalėjo pakelti. Nuo to laiko jis gyveno visko pertekęs, neberekėjo eiti karnų plėšti ir vyžų pinti.

D. SMULKIOJI TAUTOSAKA

Tyrinėjant žmonijos meninės kūrybos ištakas, paaiškėja, kad iš pradžių žodinio meno kūriniai buvo glausti, mažos formos: užteko vieno ar kelių žodžių, trumpučio posakio ir minčiai perteikti, ir jausmams išreikšti, ir klausytojui paveikti. Tik pamažu plėtėsi kūrinių apimtis.

Mažoji forma būdinga įvairiems tautosakos žanrams: patarlėms ir priežodžiams, mįslėms, greitakalbėms, skaičiuotėms, užkalbėjimams, gamtos garsų pamėgdžiojimams ir t.t. Visa šita įvairialypė kūryba vadinama *smulkiaja tautosaka*. Meniniu atžvilgiu ji nėra vienoda, nevienoda ir jos paskirtis. Ne vienu atveju meninė paskirtis čia nėra pagrindinė, svarbiau – gyvenimiškieji, praktiškieji reikalai. Tai ypač pasakytina apie *linkėjimus, praeiksmus, burtus* ir *užkalbėjimus*, kuriais žmogus gynėsi nuo visokių ligų ir bėdų, saugojo turta, siekė meilės ir laimės.

Labai savitas smulkiosios tautosakos žanras yra *gamtos garsų pamėgdžiojimai*. Tai labai senas ištakas turinti kūryba, senovėje susijusi su medžioklės ir žemdirbystės apeigomis. Dabar žinomi pamėgdžiojimai – tai maži kūrinėliai gamtos ir žmonių gyvenimo tematika. Pavyzdžiui, lakštingala ragina kuo greičiau pradėti pavasario darbus:

Jurgut, Jurgut! Kelk, kelk! Kinkyk, kinkyk, kinkyk!
Patepk, patepk, patepk! Važiuok, važiuok!

Strazdo giesmėje labai gražiai išreikšta tėvynės meilė:

Svetimaj šaly buvau,
Alų midų gėriau –
Sudžiūvau, sudžiūvau.
Į savo kraštą parlėkiau,
Kirminėlius lesiau,
Vandenėlį gėriau –
Nutukau, nutukau.

Savotiška proto gimnastika, patrauklus žaidimas yra *mįslės*. Mįslė netiesiogiai nusakomas daiktas, kurį reikia išpėti. Ji visados susideda iš dviejų dalių: užminimo ir įminimo. Užminimai – trumpi, metaforiški tekstai, kuriuose slypi klausimas. Juose gausu fantazijos, nors nereti ir visai tikroviški vaizdai. Įminimai – vienu ar keliais žodžiais įvardijamas daiktas ar reiškinys. Pavyzdžiui: *Dviem pupom visą lauką apšėja lakys!*; *Maža trobelė pilna baltų vištelių lburna ir dantys!*; *Du ratai pagiry stovi lausys!*; *Mergelė, į pirtį eidama, karolius paberia, o išeidama susirenka /saulė ir rasa!*. *Eina per šiaudus – nečeža, eina per vandenį – neskesta, eina per ugnį – nedega lšešėlis!*

Mažyčiai poetiniai sakinyje, o priežodis d kaip elgtis. Priežodžiai būdina (pavyzdžiui: *na kirvis kotą*). Patarlėse i tinis gyvenimo patyrim dėdžių ar tetų, nejuč ryšys, laidavęs norma Patarlės ir priežodžiai pasakoma, o siekiama garsiai, truputį pakeltu Pirmieji smulkio liau žymiausi jos rinkė čius, Vincas Mickeviči

Vienas ir košės bli Auksas ir pelenuos Kad tiesiai eisi, vis Artimas draugas u Imk, kai duoda, bė Daug rankų didžia Mažas grūdelis did

Ieškok kaip duona Visur duona su pl Sočiam duona ner Duona ne vėju ate

Na
Ki
Tė
Bl
Sw
Vi
Sa
M

Mažyčiai poetiniai kūriniai yra *patarlės* ir *priežodžiai*. Patarlė telpa viename sakinyje, o priežodis dažnai sudaro tik jo dalį. Patarlės dažnai pamoko, pataria, kaip elgtis. Priežodžiai nei pataria, nei pamoko, jie tik vaizdingai ką nors apibūdina (pavyzdžiui: *nors prie žaizdos dėk; dingo kaip pernykštis sniegas, atitiko kirvis kotą*). Patarlėse ir priežodžiuose sudėta tautos išmintis, doros matai, praktinis gyvenimo patyrimas. Vaikai, nuo mažens juos girdėdami iš senelių, tėvų, dėdžių ar tetų, nejučia perimdavo šį turta, ir taip nusidriekdavo glaudus kartų ryšys, laidavęs normalų svarbiausių dvasinės kultūros principų perimamumą. Patarlės ir priežodžiai labai lakūs ir išraiškingi, jais ne įprastai apie ką nors pasakoma, o siekiama klausytoją emociškai paveikti, sukrėsti. Jie sakomi aiškiai, garsiai, truputį pakeltu balsu, kad ir kaip tiesa akis badytų.

Pirmieji smulkiosios lietuvių tautosakos tekstai užrašyti XVI amžiuje. Vėliau žymiausi jos rinkėjai ir skelbėjai buvo *Simonas Daukantas, Motiejus Valančius, Vincas Mickevičius-Krėvė*.

APIE ŽMONIŲ ELGESĮ IR MORALĘ

Vienas ir košės bliūde prasmegsi.	Akyse giria, o už akių spiria.
Auksas ir pelenuose žiba.	Kuo pats kvepia, tuo kitą tepa.
Kad tiesiai eisi, visur išeisi.	Ne mano kiaulės, ne mano pupos.
Artimas draugas už giminę geresnis.	Bailus ir kiškio išsigąsta.
Imk, kai duoda, bėk, kai muša.	Dangun šoko, balon nutūpė.
Daug rankų didžių našta paneša.	Galvos netekęs, kepurės verkia.
Mažas grūdelis didžiu medžiu užauga.	Nekask duobės kitam – pats įkrisi.

APIE DUONĄ

Ieškok kaip duonos ir rasi.	Juoda duona – ne badas.
Visur duona su pluta.	Kas skaito rašo, duonos neprašo.
Sočiam duona nerūpi.	Verkia duona, tingino valgoma.
Duona ne vėju ateina.	Duoną taupyk rytojui, ne darbą.

APIE TĖVYNĘ, NAMUS, MOTINĄ

Namai – pragarai, be namų negerai.
 Kiekviena pušis savo šilui ošia.
 Tėvynės dūmas už svetimą ugnį šviesesnis.
 Blogas paukštis, kuris savo lizdą teršia.
 Svetimi dūmai akis graužia.
 Visur gražu, bet svetur neramu.
 Savañ krašte ir tvoros žydi.
 Motinos meilė vis nauja.

AR SUPRATOTE TEKSTĄ?

Atsakykite į klausimus raštu ar žodžiu. Raidė skliausteliuose rodo reikiamą tekstą.

1. Kaip suprantate žodį *tautosaka*?
Koks jo struktūrinės ir leksinės reikšmės santykis? (A)
2. Kodėl žmonės dainuoja? (B)
3. Koks būdingiausias lietuviškų dainų semantikos bruožas?
O formos? (B)
4. Kokias išidėmėjote lietuvių dainų rūšis? (B)
5. Kuo raudos išsiskiria iš visos dainuojamosios tautosakos? (B)
6. Koks būdingiausias pasakų bruožas? (C)
7. Kokiai rūšiai priskirtumėte pasaką „Gulbė – karaliaus pati“? (C)
8. Kuo lietuviškos pasakos primena Jūsų gimtojo krašto pasakas? (C)
9. Kaip apibūdintumėte velnią iš pasakos „Vargšas žmogus ir velnias“? (C)
10. Kuo skiriasi patarlės nuo priežodžių? (D)

TRUMPI PAAIŠKINIMAI

1. Maloniniai mažybinių daiktavardžiai (deminutyvai) dažniausiai sudaromi su priesagomis *-elis, -ė; -ėlis, -ė; -utis, -ė; -ukas, -ė*. Priesaga *-elis, -ė* dedama prie dviskiemenių, o priesaga *-ėlis, -ė* – prie daugiaskiemenių daiktavardžių.
2. Daiktavardžiai, padaryti iš veiksmažodžių (dažniausiai sangražinių) su priesaga *-tynės*, yra aktyvaus grupinio veiksmo pavadinimai ir turi tik daugiskaitą:
muštynės – veiksmas, kai kas muša vienas kitą, mušasi;
rungtynės – veiksmas, kai kas rungtis vienas su kitu.
3. Daiktavardžiai, padaryti iš veiksmažodžių su priesaga *-sena* yra abstraktai ir paprastai reiškia veiksmo ar veiklos būdą:
gyvėnsena – gyvenimo būdas; *jaūnsena* – jautimo būdas; *maštysena* – mąstymo būdas;
4. Palyginkite du priesagos *-ovė* vedinius:
senovė = seni laikai, o
naujovė = naujas dalykas.
5. Daiktavardžiai, padaryti su priešdėliu *prie-* iš kitų daiktavardžių, reiškia papildomą dalyką, kuris yra prie pagrindinio: *prėdainis* – tai, kas prie dainos; refrenas; *prėkrosnis* – vieta prie krosnies; *prėlinksnis* – žodis prie linksnio.

6. Veiksmažodžių priešdėliai kryptį. Po priešdėlinių konstrukcija (tokia konstrukcija

apibėgti apė (aplė) – kryptį į nāmą – kryptį išbėgti iš nāmō – kryptį nubėgti nuō nāmō – kryptį pėrbėgti pėr lėdą – kryptį prabėgti prō nāmą – kryptį pralėsti prō ādatō – kryptį pribėgti priē nāmō – kryptį užbėgti už nāmō – kryptį
Priešdėliai *ati-* ir *pa-* rodo kryptį ar tyn, o p
bet *parbėgti*

7. Veiksmažodžiai, padaryti iš veiksmažodžių, yra:
a) judėjimą kieno n
b) vietos pakeitim
kartos į kita
c) veiksmą, atliekamą
tautosaką;
d) dalinimą į kelias

8. Žmogaus charakteris

teigiamos:

neigiamos:

6. Veiksmazodžių priešdėliai, pridėti prie judėjimo (slinkties) veiksmazodžių, rodo veiksmo kryptį. Po priešdėlinių veiksmazodžių paprastai eina tą patį priešdėlį pakartojančio prielinksnio konstrukcija (tokia konstrukcija gali būti praleista, jei krypties objektas žinomas iš konteksto):

- apibėgti apiė (aplink) nāmą* – kryptis aplinką;
- įbėgti į nāmą* – kryptis į vidų;
- išbėgti iš nāmo* – kryptis iš vidaus;
- nubėgti nuō nāmo* – kryptis tolyn;
- pėrbėgti pėr lėdą* – kryptis kieno nors paviršiumi;
- prabėgti prō nāmą* – kryptis pro šalį;
- pralįsti prō ādatos skylūtę* – kryptis kiaurai;
- pribėgti priė nāmo* – kryptis artyn;
- užbėgti už nāmo* – kryptis už kono.

Priešdėliai *ati-* ir *par-* atitinkamų prielinksnių neturi. Prielinksnis *ati-* reiškia kryptį artyn, o priešdėlis *par-* – kryptį namo (plg. *atbėgo kaimynas*, bet *parbėgo tėvas*). Žr. dar II dalis „Trumpi paaiškinimai“, 5.

7. Veiksmazodžiai, padaryti su priešdėliu *per-*, reiškia:

- a) judėjimą kieno nors paviršiumi: *pėrbėgti pėr lėdą*;
- b) vietos pakeitimą: *pėrpilti pėną* (iš vieno indo į kitą), *pėrimti tradicijas* (iš vienos kartos į kitą);
- c) veiksmą, atliekamą iš naujo, naujai, dar kartą: *pėrrašyti darbą*; *pėrprasminti tautosaką*;
- d) dalinimą į kelias dalis: *pėrskelti medį* (per pusę).

8. Žmogaus charakterio ypatybės reiškiamos šiais žodžiais:

	būdvardžiai	daiktavardžiai su priesagomis (plg. II dalis „Trumpi paaiškinimai“, 2)
teigiamos:	<i>dōras, -ā</i>	<i>dorūmas</i>
	<i>draūgiškas, -a</i>	<i>draugiškūmas</i>
	<i>ištikimas, -a</i>	<i>ištikimybė</i>
	<i>jaurūs, -ī</i>	<i>jaurūmas</i>
	<i>kilnūs, ī</i>	<i>kilnūmas</i>
	<i>nuoširdūs, -ī</i>	<i>nuoširdūmas</i>
	<i>sąžiningas, -a</i>	<i>sąžiningūmas</i>
	<i>taurūs, -ī</i>	<i>taurūmas</i>
neigiamos:	<i>godūs, -ī</i>	<i>godūmas, godybė</i>
	<i>klastingas, -a</i>	<i>klastingūmas</i>
	<i>kerštingas, -a</i>	<i>kerštingūmas</i>
	<i>piktas, -a</i>	<i>piktūmas</i>
	<i>žiaurūs, -ī</i>	<i>žiaurūmas, žiaurybė</i>

9. Šalia įprasto VIETININKO, šnekamojoje kalboje ir tautosakoje dažnai vartojamas krypties vietininkas (ILIATYVAS). Jo vienaskaitos galūnės yra *-an, -on, -ėn, -in, -un* (*miškañ, galvõn, žėmėn, akiñ, danguiñ*), o daugiskaitos – *-uosna, -osna, -ėsna, -ysna* (*miškuõsna, galvõsna, žėmėsna, akýsna, svečiuõsna*). Bendrinėje rašomojoje kalboje iliatyvą visur keičia prielinksnio Į su GALININKU konstrukcija:

<i>išėjo miškañ</i> = <i>išėjo į mišką,</i>	<i>eik dešinėn</i> = <i>eik į dešinę</i>
<i>nuėjo į rūmus</i> = <i>nuėjo rūmuosna</i>	<i>mėšk kairėn</i> = <i>mėšk į kairę</i>
<i>ipúolė į bálą</i> = <i>ipúolė bálon</i>	<i>eik svečiuõsna</i> = <i>eik į svečius</i>

10. Būdinga lietuvių tautosakos ypatybė – dažni iš t i k t u k a i. Tai žodžiai, kurie imituoja aplinkoje girdimus garsus ir išreiškia su tais garsais susijusius vaizdus. Ištiktukai dažniausiai baigiasi formantais *-t* (*táukšt, lèpt, stràkt*) arba *-ai* (*kabarái, makalái*), nors galimi ir kitokie jų variantai (*cipu cāpu, bāldu būldu*). Jų reikšmė glaudžiai susijusi su greta einančių veiksmažodžių semantika: dauguma jų apibūdina aktyvių dinamiškų veiksmų sukeltus garsus ar vaizdus, pvz.: *šmùrkšt ir įliñdo, kàpt ir nutvėrė*. Iš šių žodžių dažnai padaromi vaizdingi veiksmažodžiai, kurie nusako labai staigų, tik akimirka trunkantį veiksmą: prie ištiktuvo dedama dviguba priesaga *-elėti, -elėja (-eli), -elėjo: káukštelėjo plaktukù* = labai staigiai ir trumpai sudavė plaktuku, *šmáukštelėjo botagù* = labai staigiai sudavė botagu. Ištiktukai laikoma atskira kalbos dalimi šalia j a u s t u k u, kuriais reiškiami įvairūs jausmai (*ái, àch, ói*).

11. Dainose randamos formos *du brolyčiu, dvi sesyti* yra senosios d v i s k a i t o s pavyzdžiai. Šitokios formos yra išlaikytos tik tautosakoje ir kai kuriose tarmėse.

12. Dažnesni būdvardžio g ý v a s, -à bendrašakniai žodžiai:

daiktavardžiai: *gyvėnimas, gyvėnsena, gyvėntojas, gyvėnietė, gyvėbė, gyvulýs, gyvūnas, gyvūnijà, gyvulininkýstė,*

būdvardžiai: *gyvėnimiškas, -a; gyvybingas, -a; gyvybinis, -ė;*

veiksmažodžiai: *gyvėnti, -ėna, -ėno; gyvėti, -ėja, -ėjo; gývinti, -ina, -ino; gyvúoti, -úoja, -ávo.*

13. Sąvoka „mušti + būdas ar priemonė“ nusakoma šiais veiksmažodžiais:

čáižyti, čáižo, čáižė „mušti botagu, rykšte ar diržu, suduoti ne vieną kartą“;
lùpti, lùpa, lùpo „mušti nestipriai, dažniausiai vaikus“ (dažnai vartojamas kartu su veiksmažodžiu *gáuti, gáuna, gávo*, pvz.: *vaikas gávo lùpti*);
plėkti, plėkia, plėkė „mušti labai stipriai“;
tvóti, tvója, tvójo „mušti suduodant sunkiu daiktu, vieną kartą“;
tvátinti, -ina, -ino „mušti suduodant sunkiu daiktu daug kartų“.

14. Palygink darinių, padarytų iš tų pačių žodžių, reikšmes:

kasdiēn: kasdiēnis, kasdieninis – kasdien esantis ar vykstantis;
kasdiēniškas – paprastas, niekuo ypatingu nepasižymintis.

15. Keletas sinonimų

lakùs žòdis
pakilì nùotaika
ištisis šimtmetis
ištisi šimtmečiai
gildėnti problėma

16. Keletas knyginių

gyvąsis kūrýbos ša
mėno lopšýs – tai.
blògio įsikúnijimas
skiepiti žmonėms

17. Frazeologizmas *akis nelauktai*. Frazeologizmas reiškia „būtinai, neatsižv“ vartojamas su daiktavardžiu

18. Pusdalyvis *susimildar*

19. Keletas tautosakoje p
žibiñtas, nedelià = *sekma*

TAISYKLINGAI SUK

1. Mažybinius maloniniu

Vardininkas	<i>dainėlė</i>
Įnagininkas	<i>dainelė</i>
Vietininkas	<i>dainėlėj</i>

Vardininkas	<i>dainėlės</i>
Naudininkas	<i>dainėlėn</i>
Galininkas	<i>daineleš</i>

15. Keletas sinonimų porų:

<i>lakis žodis</i>	–	<i>sparnutas žodis</i>
<i>pakili nuotaika</i>	–	<i>nekasdieniška nuotaika</i>
<i>ištisas šimtmetis</i>	–	<i>visas šimtmetis,</i>
<i>ištisii šimtmečiai</i>	–	<i>daug šimtmečių</i>
<i>gvildėnti problėmą</i>	–	<i>nagrinėti, aiškintis prblėmą</i>

16. Keletas knyginių (literatūrinių) frazeologizmų:

gyvąsis kūrybos šaltinis – tai, kas nuolat teikia minčių, idėjų tiems, kurie kuria;
mėno lopšys – tai, kas padeda menui atsirasti ir augti;
blōgio įsikūnijimas – viskas, kas bloga, vienoje vietoje;
skiėpyti žmonėms tauriūs idealūs – daryti, kad žmonės siektų gėrio, grožio, tiesos.

17. Frazeologizmas *akis badyti* reiškia „daryti gėdą“, o *kuŗ būvęs kuŗ nebūvęs* – „netikėtai, nelauktai“. Frazeologizmas *žūti ar būti* yra prievoksmio *žūtbūt* darybos pagrindas. Prievoksmis reiškia „būtinai, neatsižvelgiant į nieką“. Iš jo padarytas būdvardis *žūtbūtinis*, -ė paprastai vartojamas su daiktavardžiais *mūšis, kovą* ir reiškia „negailėstingas, reikalaujās gyvybės“.

18. Pusdalyvis *susimildamas* vartojamas, kai ko nors labai prašoma.

19. Keletas tautosakoje pavartotų barbarizmų: *bliūdas* = *dubuo*, *kavōlis* = *kalvis*, *liktorėlis* = *žibiūntas*, *nedėlià* = *sekmadienis*, *smūntas* = *liūdnas*, *sviėtas* = *pasaulis*.

TAISYKLINGAI SUKIRČIUOKITE

1. Mažybinius maloninius žodžius:

		Vienaskaita				
Vardininkas	<i>dainėlė</i>	<i>dobilėlis</i>	<i>močiūtė</i>	<i>berniukas</i>	bet	<i>mergūtė</i>
Įnagininkas	<i>dainelė</i>	<i>dobilėlių</i>	<i>močiutė</i>	<i>berniukų</i>		<i>mergūtė</i>
Vietininkas	<i>dainėlėje</i>	<i>dobilėlyje</i>	<i>močiūtėje</i>	<i>berniukė</i>		<i>mergūtėje</i>
		Daugiskaita				
Vardininkas	<i>dainėlės</i>	<i>dobilėliai</i>	<i>močiūtės</i>	<i>berniukai</i>		<i>mergūtės</i>
Naudininkas	<i>dainėlėms</i>	<i>dobilėliams</i>	<i>močiūtėms</i>	<i>berniukams</i>		<i>mergūtėms</i>
Galininkas	<i>dainelės</i>	<i>dobilėlius</i>	<i>močiutes</i>	<i>berniukus</i>		<i>mergutes</i>

2. Žodžių formas su skirtingomis priegaidėmis:

paklaūsė - paklaūsė: Karalius p a k l á u s ė karaliene, kodėl ji veškė.

Karalienė n e p a k l a ū s ė nei tėvelio, nei motulės.

šauk - šauk:

Dabař tu š á u k.

Susimildamas, žmogaũ, n e b e š a ū k!

3. Priešdėlinių veiksmažodžių esamojo ir būtojo kartinio laiko trečiojo asmens formas:

Daugiaskiemieniai priešdėliniai veiksmažodžiai iš l a i k o paprastų veiksmažodžių kirčio vietą ir priegaidę, pvz.: važiuoja - atvažiuoja, važiavo - išvažiavo (A). Išimtį sudaro tik su priešdėliu persudaryti žodžiai, nes šis priešdėlis visada atitraukia kirtį ant savęs, pvz., pervažiuoja, pervažiavo; taip pat ir dviskiemeniuose žodžiuose, pvz.: pėrkelia, pėrkėlė (B).

Iš dviskiemenių veiksmažodžių padaryti priešdėliniai veiksmažodžiai kirčiuojami nevienodai. Esamajame laike kirtį i priešdėli n u k e l i a pirmos ir antros asmenuotės veiksmažodžiai, turintys šaknyje trumpą ar tik dėl kirčio pailgėjusį balsį, pvz.: sũka - àpsuka, àtsuka, išsuka, pėrsuka, užsuka; kãsa (plg. kàsti) - àtkasa, iškasa, pėrkasa, užkasa (C).

Esamajame laike kirčio i priešdėli n e n u k e l i a: a) trečiosios asmenuotės veiksmažodžiai, pvz.: dãro - padãro, klũpdo - paklũpdo (D); b) pirmos ir antros asmenuotės veiksmažodžiai, turintys šaknyje ilgą balsį ar dvigarsį, pvz.: áuga - išáuga, baĩgia- pabaĩgia, žiũri- pažiũri (E). Išimtį sudaro veiksmažodžiai, kurie esamajame laike turi šaknyje dvigarsius el, em, en, er, o kitose formose - il, im, in, ir, pvz.: pėřka (piřkti, piřko) - išpėřka, nũperka; reĩka (riĩkti, riĩko) - išreĩka (F). Be to, reikia įsidėmėti ir kelis kitus veiksmažodžius: kaĩba - àpkalba, skaĩba - sũskamba (F).

Būtajame kartiniame laike priešdėlis atitraukia ant savęs kirtį tik tų pirmos asmenuotės veiksmažodžių, kurių trečias asmuo turi galūnę -ė ir tvirtagalę ar trumpą šaknį, pvz.: dėgė - nũdėgė, gimė - àtgimė, bãrė - išbãrė (G).

padainuoja	padainavo	papãsakoja	papãsakojo (A)
išsãugoja	išsãugojo,	išgyvėna	išgyvėno (A)
sujãudina	sujãudino	sudõmina	sudõmino (A)
pėrdainuoja,	pėrdainavo,	pėrpasakojo	pėrpasakojo (B)
pėrkelia	pėrkėlė	pėrteikia	pėrteikė (B)
àtkuria (C)	atkũrė (G)	àtrenka (F)	atriĩko
àtneša (C)	àtnešė (G)	àtveža (C)	àtvežė (G)
atskleĩdžia (E)	àtskleidė (G)	atjaũčia (E)	àtjautė (G)
patỹli (E)	patylėjo	pažiũri (E)	pažiũrėjo
paskėlbia (E)	paskėlbė	palėidžia (E)	palėido
sutelkia (E)	sutelkė (G)	sukeĩčia (E)	sukeitė (G)
parbėga (E)	parbėgo	pařlekia	pařlėkė (G)
prabuĩda (E)	prabuĩdo	prašvilpia (E)	prašvilpė (G)
prilenda (F)	priliĩdo	priperka (F)	pripiřko

ŽODŽIŲ IR ŽODŽIŲ

1. Iš duotųjų veiksmažodžių sudaryti sakinius.

grumtis, grumiasi, grumtis, imtis, imasi, ėmėsi „,s kautis, kaunasi, kovėsi, lenkti, lenkia, lenkė „,st ristas, ritasi, ritosi „,st rungtis, rungtiasi, rungtis, žudyti, žudo, žudė „,d Velnias pasiulė žmogui katra įveiksime, to įveikt greitesnis. Sunkios bėdos žmonių _____ visada laimi _____ grumtynės ar rungtynės.

2. Kokių priesagų - -yb

Dainos rodo, kur se daug _____ deminutyvai. Lietuvių kūrėjų pasaulyje didelis žmogaus _____ (stiprus) karžygiamas, lietuvių tautai išlikti.

3. Išrinkite iš teksto veiksmažodžius, kurie kinkite jų darybą (žr. „T

Pasakos perkelia klaidą blogi. Žvėrių pasakos yra reliai ir paukšteliai. Pasakos selė, išėjusi ieškoti bėdų, nias savybes išryškinti. Pasakos tiniai personažai: dainos laumė, griežtas teisė.

ŽODŽIŲ IR ŽODŽIŲ FORMŲ VARTOJIMAS

1. Iš duotųjų veiksmažodžių sudarykite daiktavardžius su priesaga -(t)ynės, paskui įrašykite juos į sakinius.

grumtis, grumiasi, grūmėsi „stengtis nugalėti vienas kitą“ _____

imtis, imasi, ėmėsi „stengtis įrodyti jėga, kuris stipresnis, ristas“ _____

kautis, kaunasi, kovėsi „stengtis nugalėti vienas kitą (dažniausiai priešą)“ _____

lenkti, lenkia, lenkė „pavyti ir palikti užpakalyje“ _____

ristis, ritasi, ritosi „stengtis vienas kitą pargriauti, imtis“ _____

rungtis, rungiasi, rungėsi „stengtis įrodyti, kuris stipresnis“ _____

žudyti, žudo, žudė „daryti kam galą“ _____

Velnius pasiūlė žmogui nelygias _____. Einam _____, katras katrą įveiksime, to ir bus pinigai. Velnius su kiškiu ėjo _____, kuris greitesnis. Sunkios buvo meškos ir velnio _____. Kas buvo kaltas dėl žmonių _____? Siuvėjas pamatė miške vilkų _____. Stipresnis visada laimi _____. Kas vyko tarp velnio ir žmogaus – kautynės, grumtynės ar rungtynės? _____.

2. Kokių priesagų – -ybė ar -umas – abstraktai tinka šiuose sakiniuose?

Dainos rodo, kur senais laikais žmogus ieškojo _____ (tvirtas) ir jėgų. Daug _____ (švelnus), _____ (nuoširdus) suteikia joms dažni deminutyvai. Lietuvių dainos pasižymi nuotaikos _____ (intymus). Jų kūrėjų pasaulyje didžiausios _____ (vertas) buvo paprastas kasdienis darbas, žmogaus _____ (geras) ir _____ (doras). Dainos teikė _____ (stiprus) karžygiams, ramindavo žmones _____ (sunkus) metais, padėjo lietuvių tautai išlikti.

3. Išrinkite iš teksto veikėjų pavadinimus (nomina agensis), sudarytus iš kitų žodžių, ir paaiškinkite jų darybą (žr. „Trumpi paaiškinimai“, II dalis, 1 ir IV dalis, 3)

Pasakos perkelia klausytoją į nesamą pasaulį. Jų kūrėjai teigė gėrio pergalę prieš blogį. Žvėrių pasakų veikėjai yra gudrioji lapė, alkanas ir godus vilkas, maži žvėreliai ir paukšteliai. Stebuklų pasakose veikia karalaitis, neturtingas kareivis, seselė, išėjusi ieškoti brolių, našlaitė, nepaprastos gražuolės. Teigiamųjų veikėjų kilnias savybes išryškina jų priešininkų nedorybės. Lietuvių pasakoms būdingi ir mitiniai personažai: daugiagalvis slibinas, negailestinga ragana, žmonių padėjėja laumė, griežtas teisėjas Perkūnas. Prieštaringiausias lietuviškų pasakų veikėjas yra

velnias. Kartais jis – stiprus galiūnas, kartais – linksmas mainikautojas ir gundytojas, o kartais – tiesiog keistuolis, iš kurio žmogus šaiposi.

4. Paaiškinkite šių abstrakčios reikšmės daiktavardžių struktūrą

	priešdėlis	šaknis	priesaga	galūnė
apibendrinimas	_____	_____	_____	_____
išgyvenimas	_____	_____	_____	_____
kūrybingumas	_____	_____	_____	_____
pamėgdžiojimas	_____	_____	_____	_____
perimamumas	_____	_____	_____	_____
prakeiksmas	_____	_____	_____	_____
prasimanymas	_____	_____	_____	_____

5. Pažymėkite, su kokiomis priesagomis gali būti sudaromi mažybinių maloninių daiktavardžių iš duotųjų žodžių. Garsiai perskaitykite sudarytuosius žodžius.

	-elis, -ė	-ėlis, -ė	-ytis, -ė	-utis, -ė	-užis, -ė	-užėlis, -ė	-(i)ukas, -ė
ašara		+	+		+	+	
bernas	+		+		+	+	+
brolis							
dobilas							
dukra							
galva							
lelija							
linas							
merga							
motina							
purvynas							
saulė							
sesuo							
tėvas							
šaka							
širdis							
vainikas							
žiedas							
žirgas							

6. Pavartokite tinkamiausius žodžius (6; V dalis, 12)

tekėti – telkšoti – tyvuoti
 Kitą kartą, labai seniai
 Velnias neša kumelę,
 Kur velnias prabėgo
 Ašaros _____ upe

mušti – lupsti – tvoti –
 Žmogus pasiėmė didelę
 Siuvėjas išsitraukė lyg
 per šonus, _____
 Vilkas papasakojo, ka

plauti – prausti – skausti
 Gulbelė kasdien atskrenda
 drabužius, _____
 Gulbė atskrenda slapčia
 ir užmigdo.

7. Parašykite, kaip veikia
 veiksmažodžių, reiškiančių
 tinkamiausius priešdėlius

8. Įrašykite į sakinius žodžius
 kinimai“, 11)

- 1) Tautosaka išlieka _____
- 2) Norint suprasti _____
- 3) Liaudies kūryba _____
- 4) Smulkiojoje tautoje _____
- 5) Dainavimo tradicija _____
- 6) Tautosakinį tekstą _____
- 7) Senieji kaimo _____
- 8) Daina lydėjo žmogų _____
 visuomenės _____
- 9) Karo dainos skiriasi _____
- 10) Tauta išliks, jei _____

6. Pavartokite tinkamiausią artimos reikšmės žodį (žr. „Trumpi paaiškinimai“, I dalis, 8; III dalis, 6; V dalis, 12)

tekėti – telkšoti – tyvuliuoti – žliaugti

Kita kartą, labai seniai, viename miške _____ didelis ežeras.

Velnius neša kumelę, nepaleidžia, nors prakaitas _____ visu kūnu.

Kur velnius prabėgo, dabar _____ balos.

Ašaros _____ upeliais, kai gulbelė nerado savo sparnų.

mušti – lupti – tvoti – pliekti – tvatinti

Žmogus pasiėmė didelę kūlę ir _____ velniui per kaklą.

Siuvėjas išsitraukė lygintuvą ir ėmė su juo vilkui _____ per nugara, _____ per šonus, _____ kur pakliuvo.

Vilkas papasakojo, kaip siuvėjas jį _____.

plauti – prausti – skalbti

Gulbelė kasdien atskrisdavo pas senokus, išvirdavo valgyti, _____ drabužius, _____ grindis ir vėl išskrisdavo.

Gulbė atskrenda slapčiomis į karaliaus dvarą, sparnus pasideda, sūnų _____ ir užmigdo.

7. Parašykite, kaip velnius nešė žmogui pinigus iš ežero. Pavartokite kiek galite daugiau veiksmažodžių, reiškiančių sąvoką bėgti (žr. „Trumpi paaiškinimai“, IV dalis, 8). Parinkite jiems tinkamiausius priešdėlius, rodančius kryptį. Veiksmažodžius pavartokite esamuoju laiku.

8. Įrašykite į sakinius žodžius, bendrašaknius su būdvardžiu gyvas, -a (žr. „Trumpi paaiškinimai“, 11)

- 1) Tautosaka išlieka _____ ištisus šimtmečius.
- 2) Norint suprasti lietuvių tautosaką, prieš akis reikia turėti senąją kaimo _____.
- 3) Liaudies kūryba yra kiekvieno laikotarpio dvasinio _____ dalis.
- 4) Smulkiojoje tautosakoje atsispindi praktiškoji, _____ patirtis.
- 5) Dainavimo tradicija Lietuvoje yra nepaprastai _____.
- 6) Tautosakinį tekstą labai _____ judesiai, mimika, balso tembras.
- 7) Senieji kaimo _____ moka daugybę skambių dainų.
- 8) Daina lydėjo žmogų visą _____, ji išreiškė asmens, šeimos, visuomenės _____ interesus.
- 9) Karo dainos skirtos tiems, kurie už tėvynės laisvę atidavė savo _____.
- 10) Tauta išliks, jei ir toliau _____ glaudus kartų ryšys.

9. Iš duoto sąrašo parinkite žodžius, kuriais galima nusakyti perskaitytų pasakų veikėjų charakterio bruožus. Paaiškinkite kodėl.

bailus, darbštus, godus, gudrus, neištikimas, kvailas, kerštingas, kilnus, klasingas, piktas, sąžiningas, smalsus, žiaurus

senelis _____
mergelė gulbė _____
karalius _____
laumė ragana _____
siuvėjas _____
vilkas _____
vargšas žmogus _____
velnias _____

10. Kurios iš patarlių turi perkeltinę reikšmę, o kurios suprantamos tiesiogiai?

- | | |
|----------------------------------|--|
| 1) Auksas ir pelenuose žiba. | 5) Artimas draugas už giminę geresnis. |
| 2) Ir bitutė savo namelius gina. | 6) Kas skaito, rašo – duonos neprašo. |
| 3) Ką pasėsi, tą ir pjausi. | 7) Verkia duona, tinginio valgoma. |
| 4) Ylos maiše nepasplėsi. | 8) Griovio neperšokęs, nesakyk op. |

11. Sukurkite ir aprašykite situaciją, kuriai tiktų priežodis atitiko kirvis kotą.

12. Pavartokite tinkamą prielinksninę konstrukciją po veiksmožodžių su priešdėliais

Senelis ir senelė išėjo _____ (namai). Atskrido _____ (kiemas) gulbė, pasivertė mergele, įėjo _____ (trobelė), viską sutvarkė ir vėl išskrido _____ (seneliai). Kartą senelis palindo _____ (kubilas) ir pamatė mergele. Jis pribėgo _____ (sparneliai), pačiupo juos ir įmetė _____ (ugnis). Mergelė apibėgo _____ (namas), nerado sparnelių ir liko gyventi pas senelius. Po kiek laiko pravažiavo _____ (senelių kiemas) karalius. Jam labai patiko mergelė ir jis parsivežė ją _____ (rūmai).

13. Pakeiskite krypties vietininką reikiama prielinksnine konstrukcija

Siuvėjas įlipo eglėn _____ ir sėdi. Vienas vilkas sako: „Tu, beuodegi, stok apačion _____, o mes sulipsime viršun _____ vienas ant kito.“ Beuodegis šoko iš apačios, o visi vilkai nubyrėjo žemėn _____. Pusė jų užsimušė, o kiti visi girion _____ nubėgo. Siuvėjas išlipo iš eglės ir nuėjo svečiuosna _____.

14. Iš duotųjų sakinių sudarykite diktavardžių šauksminius įvardžius formą.

Pavyzdys: Vilkas prašo
Vilkas prašo

1) Gulbė prašo senelio

2) Karalius maldavo s

3) Gulbės kvietė karali

4) Mergelė paprašė be

5) Karalius prašo žmo

6) Karalienė paprašė k

15. Išlinksnuokite įvardžius pavartokite jų reikiama fo

V. gyvasis šaltinis

K. _____

N. _____

G. _____

IN. _____

VT. _____

Š. _____

V. _____

K. _____

N. _____

G. _____

IN. _____

VT. _____

Š. _____

14. Iš duotųjų sakinių sudarykite tiesioginę kalbą, pavartodami pusdalyvį susimildamas, reikiamų daiktavardžių šauksmininko linksnį ir veiksmažodžių liepiamąją nuosaką. Kur reikia, pakeiskite įvardžio formą.

Pavyzdys: Vilkas prašo siuvėją daugiau jo nemušti.

Vilkas prašo: – Susimildamas, siuvėjau, nemušk manęs daugiau.

1) Gulbė prašo senelio atiduoti jai sparnus.

2) Karalius maldavo senuką leisti mergelę į rūmus.

3) Gulbės kvietė karalienę skristi kartu su jomis.

4) Mergelė paprašė bernelį numesti jai savo sparną.

5) Karalius prašo žmonelę taip graudžiai neverkti.

6) Karalienė paprašė karalių nubausti laumę raganą.

15. Išlinksnuokite įvardžiutinius būdvardžius ar dalyvius kartu su daiktavardžiais. Paskui pavartokite jų reikiamą formą sakiniuose

Vienaskaita

V. gyvasis šaltinis	vyresnysis sūnus	gimtoji kalba	senoji gentis
K. _____	_____	_____	_____
N. _____	_____	_____	_____
G. _____	_____	_____	_____
IN. _____	_____	_____	_____
VT. _____	_____	_____	_____
Š. _____	_____	_____	_____

Daugiskaita

V. _____	_____	_____	_____
K. _____	_____	_____	_____
N. _____	_____	_____	_____
G. _____	_____	_____	_____
IN. _____	_____	_____	_____
VT. _____	_____	_____	_____
Š. _____	_____	_____	_____

Prisiliesdamas prie tautosakos _____, kiekvienas žmogus gali geriau pažinti savo tautą. Lietuvos valstietis perėmė _____ baltų _____ tradicijas. Lietuvos aukštuomenė išsižadėjo savo _____. Karo dainos dainuojamos išlydint _____ į karą. Individualioji kūryba remiasi _____ tautosakos _____. Karai ir ligos išnaikino _____. Blogi žmonės pasakose pasirodo _____. Lietuvių tautosakoje pirmą kartą atsivėrė _____ grožis.

16. Paprastuosius būvardžius pakeiskite įvardžiuotiniais

Jau patekėjo šviesi saulelė. _____
 Jauną mergelę pamačiau, bėrą žirgelį sustabdžiau. _____
 Atėjo laikas baltai gulbei išskristi. _____
 Vartus atkėlė jaunesnė seselė. _____
 Aš prisiaudžiau plonų drobelių. _____
 Rieda byra veideliais gailios ašarėlės _____
 Ir uždėjo žalią vainikėlį ant jaunos galvelės. _____

17. Kokias – paprastąsias ar įvardžiuotines – formas reikia vartoti šiuose sakiniuose?

Įvardžiuotiniai žodžiai vartojami: 1) vienam daiktui išskirti iš kitų tos pačios rūšies daiktų: *Visos gerosios dienos jau seniai praėjo*; 2) rūšinėi daikto ypatybei nusakyti: *valgomoji druska, lengvosios mašinos*; 3) būdingai daikto ypatybei pabrėžti: *senoji močiutė, plonosios drobėlės*.
Dėmesio! Negalima vartoti įvardžiuotinių žodžių paprastai daikto ypatybei nusakyti: *Kokie jaudinantieji* (reikia: *jaudinantys*) *buvo mūsų susitikimai!* Ypač reikia atkreipti dėmesį į netaisyklingą įvardžiuotinių dalyvių vartojimą po pažymimojo žodžio: *Minioje pasigirdo balsai, raginantieji* (reikia: *raginantys*) *kovoti*.

Norint suprasti lietuvių tautosaką, prieš akis reikia turėti _____ (senas, -a) kaimo gyvenseną. Tautosaka kuriama ne _____ (rašytas, -a), o _____ (gyvas, -a) žodžiu. Valstiečiai išsaugojo _____ (senas, -a) baltų genčių tradicijas ir tada, kai Lietuvos aukštuomenė išsižadėjo savo _____ (gimtas, -a) kalbos ir _____ (tautiškas, -a) meno. Plačiai aidi po pasaulį _____ (skambus, -i) lietuvių dainos. Šios dainos, _____ (paliktas, -a) protėvių yra didelis turtas. Jos aukština karius, _____ (gynęs, -usi) tėvynę ir _____ (kritęs, -usi) už jos laisvę. Jose apdainuojama _____ (šviesus, -i) saulelė, _____ (jaunas, -a) mergelė, _____ (bėras, -a) žirgelis ir _____ (žalias, -ia) rūtėlė.

18. Patarlių ir priežodžių Paaiškinkite, kokia būsimojo

Iš delno plauko _____
 Jaučiui sprando _____
 Svetimu protu netoli _____
 Ką _____ (mokėti)
 Galva sienos _____
 Žodžiais kailinių _____
 Šaukštu proto _____

19. Sudarykite reikiamybės nurodykite, kuo juos būtų g

Veiksmažodžio bendratis Jis reiškia daikto ypatybę kuriuo reikia sekti, pvz., *patirtis, patirtis, patirtis* pavyzdžiu, kuriais reikia sekti, tinkama, verta + bendratis, patirtis, patirtis, patirtis tartinos naujos problemos

atkreipti, -ia, -ė
 dainuoti, -uoja, -avo
 neatidėlioti, -ioja, -iojo
 pasakyti, pasako, -ė
 pažymėti, pažymi, -ėjo
 skelbti, -ia, -ė
 vartoti, -oja, -ojo

- 1) Liūliuojant vaiką, _____
- 2) Ar svetimybės yra _____
- 3) _____, kad _____ mokslininkai = _____
- 4) Pilypas Ruigys iš _____
- 5) Surinkti tautosaką _____

18. Patarlių ir priežodžių veiksmažodžius pavartokite būsimąjo laiko antruoju asmeniu. Paaiškinkite, kokia būsimąjo laiko paskirtis šiuose sakiniuose.

Iš delno plauko _____ (neišrauti).
Jaučiui sprando _____ (nenulenkti).
Svetimu protu netoli _____ (nujoti).
Ką _____ (mokėti), ant pečių _____ (nenešioti).
Galva sienos _____ (nepramušti).
Žodžiais kailinių _____ (nepasiūti).
Šaukštu proto _____ (neįkrėsti).

19. Sudarykite reikiamybės dalyvius iš duotųjų veiksmažodžių. Paskui įrašykite juos į sakinius ir nurodykite, kuo juos būtų galima pakeisti

Reikiamybės dalyvis

Veiksmažodžio bendratis + *-nas, -na*.

Jis reiškia daikto ypatybę, kylančią iš veiksmo, kurį reikia atlikti: *sektinas pavyzdys* – pavyzdys, kuriuo reikia sekti, pvz., *Gyvenime yra daug s e k t i n ū pavyzdžių* = *Gyvenime yra daug pavyzdžių, kuriais r e i k i a sekti*. Beasmeniame sakinyje jis pakeičia konstrukcijas *būtina, reikia, tinka, verta* + *bendratis*, pvz.: *Šiandien r e i k i a a p t a r t i naujas problemas* = *Šiandien a p - t a r t i n o s naujos problemos*.

atkreipti, -ia, -ė _____
dainuoti, -uoja, -avo _____
neatidėlioti, -ioja, -iojo _____
pasakyti, pasako, -ė _____
pažymėti, pažymi, -ėjo _____
skelbti, -ia, -ė _____
vartoti, -oja, -ojo _____

- 1) Liūliuojant vaiką, _____ lopšinės = _____
- 2) Ar svetimybės yra _____ žodžiai tautosakoje? = _____
- 3) _____, kad lietuviškų dainų grožį išgarsino žymūs vokiečių mokslininkai = _____
- 4) Pilypas Ruigys išspausdino visas tuo metu _____ dainas = _____
- 5) Surinkti tautosaką yra _____ kultūros žmonių reikalas = _____

- 6) Ypatingas dėmesys _____ i senąsias vestuvines dainas =
 7) _____ , kad dainose tauta išreiškia savo sielos balsą =

20. Pakeiskite neveikiamosios rūšies veiksmažodžių formas veikiamosiomis

Pavyzdys: Šios dainos buvo sukurtos kaimo žmonių.
 Šias dainas sukūrė kaimo žmonės.

- 1) Tautosaka yra perimama ir naujai perprasminama kiekvienos kartos.

- 2) Kūrybos galia buvo išsaugota valstiečių.

- 3) Įvairūs jausmų atspalviai yra perteikiami dainininko balsu.

- 4) Patarlėse ir priežodžiuose sudėta visa tautos išmintis.

- 5) Tautosaka yra liaudies kuriama ne rašytu, o gyvu žodžiu.

- 6) Pasakų tekstas senelių perpasakojamas ne pažodžiui, bet atkuriamas savaip.

- 7) Pasakų galingieji, blogieji paprastai nubaudžiami silpnųjų, skriaudžiamųjų.

- 8) Devynagalvis slibinas dažniausiai yra nugalimas karalaičio.

21. Iš dviejų sakinių sudarykite vieną. Parašykite visas galimas jo variacijas, kur galima pavartodami a) bendratį, b) dalyvį, c) pusdalyvį, d) padalyvį, e) šalutinį sakinį

Pavyzdys: Močiutė seka pasaką – Pasakojimą ji sušildo savo širdimi.

- a) Sekti pasaką – reiškia sušildyti pasakojimą savo širdimi.
- b) Sekanti pasaką močiutė sušildo pasakojimą savo širdimi.
- c) Sekdama pasaką, močiutė sušildo pasakojimą savo širdimi.
- d) Sekant pasaką, reikia sušildyti pasakojimą savo širdimi.
Močiutei sekant pasaką, pasakojimas sušildomas jos širdimi.
- e) Kai (jei) močiutė seka pasaką, pasakojimas sušildomas jos širdimi.
Močiutė, kuri seka pasaką, sušildo pasakojimą savo širdimi.

Visi nori suprasti lietuvių

- a) _____
- b) _____
- c) _____
- d) _____
- e) _____

Žmogus prisiliečia prie

- a) _____
- b) _____
- c) _____
- d) _____
- e) _____

22. Išnagrinėkite šių sakinių

A. Šios dainos, paliktos
 rėjų jausmus ir pasakojimą
 liūdėjo, kur ieškojo tautos

- 1) Kuris sakinytis yra pagrindinis
- 2) Kuris žodis yra pagrindinis
- 3) Kuris žodis yra pagrindinis
- 4) Kokia sakinio dalis yra pagrindinė
- 5) Kuris sakinytis yra šalutinis
- 6) Kuris sakinytis yra šalutinis
- 7) Koks santykis tarp abiejų sakinių
- 8) Kodėl rašomas kablelis

B. Tyrinėjant žmonių
 meno kūriniai buvo
 posakio ir minčiai peizažui

- 1) Kuris sakinytis yra pagrindinis
- 2) Kur yra pagrindinio sakinio dalis
- 3) Kuris žodis yra pagrindinis
- 4) Nusakykite šalutinio sakinio funkciją
- 5) Koks sakinytis eina po pagrindinio
- 6) Ką šiame sakinyje reiškia
 Kodėl jos čia yra galimos

Visi nori suprasti lietuvių tautosaką. Jie turi pažinti valstiečio gyvenimą.

- a) _____
- b) _____
- c) _____
- d) _____
- e) _____

Žmogus prisiliečia prie tautosakos lobių. Kiekvienas geriau pažįsta savo tautą.

- a) _____
- b) _____
- c) _____
- d) _____
- e) _____

22. Išnagrinėkite šių sakinių sintaksę, atsakydami į klausimus

A. Šios dainos, paliktos protėvių, yra didelis turtas, kuris atskleidžia gražius jų kū-
rėjų jausmus ir pasakoja, kaip senais laikais žmogus gyveno, dėl ko jis džiaugėsi ar
liūdėjo, kur ieškojo tvirtybės ir jėgų.

- 1) Kuris sakinytis yra pagrindinis? _____
- 2) Kuris žodis yra pagrindinio sakinio veiksnys? _____
- 3) Kuris žodis yra pagrindinio sakinio tarinys? _____
- 4) Kokia sakinio dalis yra *paliktos protėvių*? _____
- 5) Kuris sakinytis yra šalutinis papildinio sakinytis? _____
- 6) Kuris sakinytis yra šalutinis pažyminio sakinytis? _____
- 7) Koks santykis tarp abiejų šalutinių sakinių? _____
- 8) Kodėl rašomas kablelis prieš *kaip, dėl ko ir kur*? _____

B. Tyrinėjant žmonijos meninės kūrybos ištakas, paaiškėja, kad iš pradžių žodinio
meno kūriniai buvo mažos formos, glausti: užteko vieno ar kelių žodžių, trumpo
posakio ir minčiai perteikti, ir jausmams išreikšti, ir klausytojui paveikti.

- 1) Kuris sakinytis yra pagrindinis? _____
- 2) Kur yra pagrindinio sakinio veiksnys? _____
- 3) Kuris žodis yra pagrindinio sakinio tarinys? _____
- 4) Nusakykite šalutinio sakinio tipą. _____
- 5) Koks sakinytis eina po dvitaškio? _____
- 6) Ką šiame sakinyje reiškia konstrukcijos NAUDININKAS + BENDRATIS?
Kodėl jos čia yra galimos? _____